

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

Факультет № 6

Кафедра фундаментальних та юридичних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Історія правоохоронних органів»

обов'язкових компонент освітньої програми

першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

за темою «Історія правоохоронних органів часів феодалізму та перших буржуазних революцій»

262 Правоохоронна діяльність

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 25.09.2023. № 8

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол від 25.08.2023. № 5

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол від 22.09.2023. № 8

Розглянуто на засіданні кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін
факультету № 8 (протокол від 18.08.2023).

Розробники:

1. Завідувач кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Холод Ю. А.**
2. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат юридичних наук, доцент **Зайцев Л.О.**
3. Доцент кафедри фундаментальних та юридичних дисциплін факультету № 6 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Головко Б. Г.**

Рецензенти:

1. Завідувач кафедри теорії та історії держави і права факультету № 1 ХНУВС, кандидат історичних наук, доцент **Логвиненко І. А.**
2. Професор кафедри міжнародного права Харківського національного університету ім. В. М. Каразіна, доктор юридичних наук, професор **Гавриленко О. А.**

План лекції

1. Створення перших поліцейських установ.
2. Правоохоронні органи часів абсолютизму.
3. Правоохоронні органи часів розвиненого феодалізму.
4. Причини утворення професійної поліції.
5. Поліцейська система Англії.
6. Поліцейська система США.
7. Поліцейська система Франції.
8. Поліцейська система Німеччини.

Рекомендована література:

Основна:

1. Історія держави і права зарубіжних країн: підручник / за редакцією О.М. Бандурки. Харків: ХНУВС, 2021. 596 с.
2. Гавриленко О. А. Історія держави і права України: хрестоматія-практикум : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів України напряму підготовки 6.030202 – «Міжнародне право» / О. А. Гавриленко, І. А. Логвиненко, Л. В. Новікова. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2015. 309 с.

Додаткова:

1. Бандурка О.М., Греченко В.А., Ярмиш О.Н. Поліція в Україні: історико-правове дослідження. Х., 2012. 616 с.
2. Ряшко О.В. Закон і законність у концепціях мислителів Західної Європи// Наук.вісник ЛДУ. 2018. № 2.
http://journal.lvduvs.edu.ua/visnyky/nvsy/02_2008/08rovyfa.pdf.

Текст лекції:

1. Створення перших поліцейських установ.

Зародження поліцейських закладів проходило вже у період раннього середньовіччя. Не тільки у ранньофеодальному, але й у рабовласницькому суспільстві правлячі класи для забезпечення внутрішньої безпеки використовували збройні сили, суд, тюрми. Але поступове склався лише спеціалізований державний апарат, який з часом набув ознак поліції.

Вже у франкській державі доби раннього середньовіччя існувала посада комісара-слідчого, яка була заснована королем Хлотарем II у 615 році. Цих посадових осіб можна розглядати як попередників поліцейських чиновників.

Завоювання Галії стало потужним імпульсом створення нового державного апарату у франків, воно вимагало управління завойованими областями, їх захисту, підтримання порядку.

Однією з найважливіших політичних функцій франкського короля було забезпечення підтримання належного порядку у державі.

Салічна правда говорить про існування посадових осіб королівства графів, сацебаронів та ін. Король виступає як «охоронець миру». Його графи, сацебарони виконують, поряд з іншими, й поліцейські функції Салічна правда передбачає покарання для королівських посадових осіб, які відмовлялись - задовольнити вимоги вільної людини і застосовувати владу проти правопорушника.

Король у цей час, перш за все, виступає як воєначальник, головною місією якого є забезпечення порядку у королівстві, підкорення місцевої знаті, яка намагалась вийти з під покори.

Державний апарат, до функцій якого входила й поліцейська функція, характеризувався аморфністю, відсутністю чітко розмежованих посадових повноважень, співпідлеглості. Державне управління, в тому числі й поліцейські функції, зосереджувались в руках королівських слуг і наближених. Серед них виділяється двірцевий граф, який виконував головним чином судові функції, керував судовими поєдинками і наглядав за виконанням вироків.

Поліцейські функції на місцях виконувались графами, які очолювали управління округами. Характерним для того часу було поєднання поліцейських, військових і судових функцій.

У другій половині VII ст. складається нова система політичного управління, яка передбачає безпосередню участь верхівки класу феодалів її управлінні державою.

Разом з послабленням влади королів більшу незалежність, адміністративні, в тому числі поліцейські функції, отримують графи, герцоги, єпископи, абати, які стають великими землевласниками.

Аграрний переворот VIII ст. сприяв подальшому розвитку феодальної держави, тієї адміністративної системи, в якій головну роль починають відігравати органи вотчинного управління. Саме в цих органах зосереджується управління виконанням поліцейської функції. Новій перебудові апарату управління сприяло широке розповсюдження в той час імунітетних грамот, в силу яких територія, яка належала власнику імунітету, виводилась частково або повністю з ведення державної влади. Вотчинник таким чином отримував поліцейську владу над своїми селянами.

За часів Карла Великого (768 – 81 р.р.) влада імператора посилюється. В його руках залишається лише певна частина повноважень. До таких реальних повноважень належала «охорона миру».

У капітулярії, доданому до Баварської правди Карлом I, вказано, що імператор «як охранитель миру» повинен попереджувати порушення влади», забезпечувати «правильний мир для церкви, вдів, сиріт і слабих», приділяти особливу увагу покаранню «розбійників, вбивць, прелюбодіїв і кровозмішувачів», охороняти «права церкви та її майно».

У англосаксонській державі поліцейські функції виконувались королем, королівськими представниками в адміністративних округах. Частина функцій по підтриманню порядку виконувалась органами місцевого управління — сотнями і десятками.

У X столітті країна була розділена на 32 округи (графства). На чолі графства стоїть, як правило, елдормен, який призначався за згодою вітанагемота — вищого державного органу з представників місцевої знаті. В його обов'язки входило підтримання порядку на території графства.

Поступово в управлінні сотнею і графством зростає роль особистого представника короля — герефи, який призначався королем з середньої служилої знаті. У кінці IX — на початку X ст. герефа поступово отримує важливі поліцейські і судові повноваження.

Після нормандського завоювання до другої половини XII ст. в Англії не було професійних адміністративно-судових органів. Центральна влада була представлена на місцях роз'їзними посланцями і шерифами із місцевих магнатів.

Централізація в Англії за часів короля Генріха II (1154 – 1189 рр. сприяла створенню загальнодержавної системи управління.

Типова для раннього середньовіччя практика роз'їзного управління набула в Англії постійний і упорядкований характер. Виконання поліцейських функцій здійснювалось роз'їзними суддями, які наділялись надзвичайними повноваженнями проводити арешти злочинців, розслідувати зловживання місцевих чиновників.

Поліцейські функції виконувались також представниками королівської адміністрації на місцях. Такими стали у графствах шерифи, у сотнях їх помічники, бейліфи. Шериф обіймав вищу військову, фінансову і поліцейську владу на території графства. Крім них представниками королівської адміністрації на місцях були коронери і констеблі, які обирались на місцевих зборах. Коронери здійснювали розслідування у випадках насильницької смерті, констеблі бути наділені поліцейськими функціями.

На відміну від Англії, Німеччина після утворення самостійних князівств і юридичного оформлення олігархії князів — курфюрстів (XIII – XIV ст.) не являла собою єдиної держави. У німецьких князівствах були створені урядові і судові заклади. Князівські території нерідко ділились на графства, якими

управляли міністеріали: багатьма містами управляли призначені князем посадові особи. Пізніше великі території були поділені на кілька десятків адміністративних одиниць, які управлялись одним адміністративним і одним судовим чиновником, котрі, в свою чергу, опирались на призначених чиновників і суддів більш дрібних округів. Поліцейські функції при цьому здійснювались названими чиновниками без чіткого розмежування їх повноважень.

Франція. В IX -X ст. поліцейські функції королівської влади були вкрай обмежені. На короля покладалась обов'язки «підтримання миру» у країні, але він не мав реальної влади для їх здійснення.

З XII ст. положення короля змінюється. Поліцейські функції частково знаходяться у віданні сенешала — глави королівського двору, конетабля — глави королівської кінноти. На місцевому рівні поліцейські функції здійснювались в преватствах, їх помічниками в селах були сержанти, в містах — майори.

З кінця XII ст. виникають більші адміністративні одиниці — бальяжі, які очолювались спеціальними королівськими чиновниками — бальї, до функцій яких входило й забезпечення порядку на підлеглих територіях.

Наступні зміни в організації служби внутрішньої безпеки проходять паралельно з розвитком системи державного управління за часів правління династії Капетінгів. У 1032 р. едиктом короля Генріха I на чолі окремих округів були поставлені представники королівської влади прево, в коло обов'язків яких входила й охорона громадського порядку, тобто поліцейська служба у звичайному розумінні, хоча термін «поліція» ще не був відомий.

У 1306 р. король Франції Філіп IV Красивий реформував службу охорони порядку у Парижі; подібні заходи проводили й інші представники королівської династії. У 1450 р. у розпорядженні паризького прево вже 70 спеціальних службовців міської сторожі — сержантів. Ще 35 лицарів здійснювали ту ж службу в околицях столиці.

У XVI ст. в процесі завершення політичного об'єднання Франції, оформлення апарату центрального та місцевого управління відбулося становлення поліцейської служби. У 1526 р. в Парижі на допомогу прево вводиться посада лейтенанта судової мантиї. До його завдань та підлеглого йому апарату з 20 лучників входило розшук та арешт злочинців. Це був зародок кримінальної поліції.

У XV ст. з'явилась поліцейська служба за межами столиці королівства у вигляді загону кінних воїнів.

2. Правоохоронні органи часів розвиненого феодалізму.

У Київській державі протягом кількох століть поліцейські функції здійснювались різними державними органами. В перших державних утвореннях східних слов'ян, а потім у Давньоруській (Київській) – поліцейські функції здійснювались за допомогою князівських дружин. Поступово, з розвитком феодального суспільства поліцейські функції починають виконувати і деякі посадові особи князівської адміністрації. «Руська правда» згадує про мечників і вірників, які здійснювати виконання судових вироків шляхом стягнення з засуди них штрафів-вір, а також судових стягнень.

У XI – XII ст.ст. особливо вагомою стає управлінська функція князя. Управляти київським князям допомагали посадники, волостелі, тіуни та інші представники адміністрації. Посадники призначалися у важливі центри Давньоруської держави. За відомостями літопису князь Володимир Святославович «избра мужи добри, смысленні и храбры и раздал им града».

У 1096 р. Олег Святославович підкорив Муромську і Ростовську землі, «посадя посадники своя по городам и дани поча имати».

Посадники на відміну від тисяцьких і соцьких, які були у першу чергу командирами дружини, а вже потім наділялися адміністративними функціями, відразу ставали повноправними представниками князівської влади на місцях.

Як представники князя, посадські виконували його функції. Вони відали поліцейськими справами. У віданні посадника була і прилегла сільська

територія. Як правило, князі призначали посадниками бояр і інших «добрих мужів»

Подальший історичний розвиток призвів до того, що українські землі у більшості своїй опинились у складі Литовського князівства, а згодом у складі Речі Посполитої під юрисдикцією Польського королівства. В період обмеженої автономії українські князівства зберегли традиційні з часів Київської Русі органи охорони громадського порядку. З втратою автономії на українських землях утвердилась політична система й державний механізм Польського королівства при мінімальному допуску до нього представників української шляхти.

В той же час у процесі освоєння так званого Дикого поля, в перш чергу українським козацтвом, а згодом і польськими магнатами разом з польською державною адміністрацією з'явилась гостра необхідність у забезпеченні захисту кордонів нових територій від нападів кримських татар, для підтримання внутрішнього порядку, а також для боротьби з антифеодальним селянським рухом.

У наслідок цього виникла ідея взяття на службу в якості допоміжної військової сили зі значними поліцейськими функціями українського козацтва.

Перша спроба, зроблена Сигізмундом I у 1524 році, закінчилась через брак коштів. У 1572 році за наказом польського короля Сигізмунда II, коронний гетьман Язловецький набрав козаків чисельністю 300 чоловік, які й стали першими реєстровими козаками, в обов'язки яких входила охорона кордонів та підтримка громадського порядку на королівських землях. У 1578 році король Стефан Баторій збільшив військо до 600 чоловік, надавши їм перші вільності за несення служби: незалежність від місцевої адміністрації, від сплати податків, наділення старшини ранговими маєтками та передача реєстровцям містечка Трахтемірів і земель до Чигирина, а також передав клейноди — символи самостійної військової організації.

У залежності від потреб держави, реєстр то збільшувався, то скорочувався. На початку XVII ст. він складав 1 тис. чоловік, в період війни з Московською

державою реєстр досягав 3 тис. чоловік, а в період небезпеки для існування Речі Посполитої з 1620 – 1621 р.р., за часів гетьмана Сагайдачного, складав 40 тис. чоловік. За заслуги у спасінні держави від турецького поневолення реєстровцям були розширені вільності, створені 6 полків за територіальною ознакою. Але після усунення загрози, права у реєстрових козаків були відібрані, що викликало масові виступи козацтва, які закінчились поразкою. За Ординацією 1638 р. реєстр встановлювався у 6 тисяч, при цьому українська старшина повністю замінювалась польськими офіцерами на чолі з комісаром.

У відповідності з Ординацією 1638 р., військова організація реєстрового козацтва мала такий вигляд. Верховне керівництво належало коронному гетьману. Військова і судова влада над реєстровим козацтвом зосереджувалась в руках старшого комісара. Комісар обирався сеймом за пропозицією коронних гетьманів і обов'язково повинен був бути шляхтичем. Комісару були підпорядковані осавули, полковники і сотники Військові осавули і полковники не обиралися козаками, а призначалися польською владою з шляхтичів, що мали досвід у військовій справі. Сотники і отамани обирались з числа козаків, які мали заслуги перед урядом Речі Посполитої.

При заснуванні реєстрового війська уряд Речі Посполитої намагався використати його передусім для боротьби з народними масами України, а вже потім для охорони кордонів. Тому це військо сіл офіційно називатися «Військом його королівської милості Запорозьким».

Після входження України до складу Російської держави реєстровими стали вважати усіх, хто служив у війську. Як відомо, реєстр був оголошений в 60000 козаків.

Назву збройних сил України після 1654 р. було уточнено - «Войско его царского величества Запорожское».

З часом відбуваються зміни в організаційній структурі українського козацтва, що негативно позначилося на його самобутності та врешті решт призвело до влиття у російську армію.

У Московській державі мережа органів, що виконували функції поліції також поступово розширюється. Це відбувалося тому, що суспільне життя ускладнювалося: загострювалися суспільні суперечності, зростала кримінальна злочинність. Злочини стали розглядатися як діяння, які порушували інтереси держави, правопорядок силу цього роль державних органів у розслідуванні і розкритті злочинів суттєво зростає.

У XV — на початку XVI століть виникають свого роду розшукові органи, так звані, «особі обищики». Вони присилались Москви, якщо в тій чи іншій місцевості загострювалась кримінальна обстановка. Але замість надання допомоги у боротьбі зі злочинністю, вони дуже часто завдавали значних збитків місцевому населенню. Тому цар Іван Грозний вимушений був ввести постійний поліцейський орган із числа місцевих виборних людей — губних старост. Губні старости та їх помічники цілувальники складали губну ізбу — орган місцевого самоврядування в повіті, який виконував також поліцейсько-судові функції.

Діяльність губних органів керувалась існуючим з 1539 р. Розбійним приказом, який виступав як центральний поліцейсько-судовий орган.

У 1682 р. приказ став називатись Розбійним сискним приказом. а 1683 р. - Сискним приказом.

В XVI столітті у Москві та Московському повіті поліцейські функції здійснював Земський приказ. який займався не тільки переслідуванням злочинців, але й відав збиранням податей з посадського населення Москви, слідкував за порядком та благоустроєм у столиці.

У кінці XVI століття Земський приказ був об'єднаний зі Стрілецьким, який став здійснювати поліцейські функції у Москві. До виконання завдань по боротьбі зі злочинцями залучались стрільці.

У 1669 році був ліквідований інститут губних старост, їх функції бути передані воєводам.

3. Правоохоронні органи часів абсолютизму.

Остаточне закріплення абсолютизму в європейських країнах, зокрема в Франції в XVII ст, ознаменувалось у сфері поліцейської служби реформою 60 – х років, в ході якої вперше термін «поліцейський» застосовувався до королівською чиновника, який був зобов'язаний турбуватися про порядок та безпеку у столиці.

У 1667 р. у Франції вводиться посада генерал-лейтенанта поліції, який поєднував обов'язки судді, чиновника відповідального за охорону порядку у місті, розшук злочинців та інші функції. В подальшому аналогічні посади були засновані і в інших містах. В певній мірі ці чиновники конкурували з регіональними главами королівської адміністрації – губернаторами.

19 березня 1667 р. за реформою короля Людовіка XIV у Франції створюється «висока поліція» - перша серйозна таємна політична поліція Європи. Її особливим завданням був розшук і знешкодження ворожих королю і державі елементів. «Висока поліція» піднесла розшук на рівень ідеалу поліцейської діяльності. «Високу поліцію» було введено спочатку лише у Парижі, де було засновано Бюро довіри і безпеки на чолі з генерал-лейтенантом поліції.

Першим генерал-лейтенантом поліції став Габріель Ніколо Лорейні. Він мав під своїм керівництвом 400 піших і 144 кінних поліцейських.

З метою поліпшення роботи поліцейського апарату Парижу, Лорейні у 1691 р. видав уложення про компетенцію поліції і правила про проведення арештів та допитів. У 1697 р. король за службу пожалував Лорейні титул державного радника.

Наслідком соціально-економічного і політичного розвитку Росії у другій половині XVII ст. – на початку XVIII ст. стало утворення абсолютної монархії, за часів якої значно зросла роль армії і поліції. Вперше в історії Росії було створено спеціальний орган, відокремлений від адміністративно - судових органів – регулярну поліцію. Вперше поліція виникла в Петербурзі - новій столиці Російської держави. У 1715 році засновується поліцейська канцелярія, при якій для виконання поліцейських функцій знаходились солдати

та унтер-офіцери. У 1718 р. у Петербурзі було засновано посаду генерал-поліцмейстера.

Регулярна поліція створювалась як орган, на який покладались завдання по забезпеченню громадського порядку, а саме: обов'язки по нагляду за благоустроєм і санітарією, обов'язки по охороні громадського порядку і боротьбі зі злочинністю, обов'язки по забезпеченню пожежної безпеки.

У 1721 році був виданий Регламент Головного Магістрату, який на законодавчому рівні визначав завдання поліції.

Слідом за столицею органи регулярної поліції стали створюватися в інших містах. У 1722 р. у Москві засновується посада обер-поліцмейстера, якому Петро I також направив детальну інструкцію.

Правовою основою будівництва регулярних поліцейських органів масштабі країни став законодавчий акт про поліцію в містах від 23 квітня 1733 р. Згідно з ним створювалась поліція у губернських та інших містах.

Поліцейські органи в периферійних містах отримали назву поліцмейстерських контор і знаходились у підпорядкуванні Головної поліцмейстерської канцелярії і генерал-поліцмейстера, який очолював її та був підвідомчий безпосередньо Кабінету Міністрів.

Поряд зі штатними чиновниками до несення поліцейської повинності залучались соцькі, п'ятидтидесяцькі, десяцькі, «нічні караульщики».

У сільській місцевості протягом тривалого часу спеціального поліцейського апарату не існувало. Такий стан не задовольняв, перш за все, дворянство, яке вимагало більш надійних гарантій забезпечення своєї безпеки. Тому була проведена ще одна реорганізація поліцейського апарату, розширена його мережа.

У 1775 р. створюється повітова поліція у вигляді Нижнього земського суду. Він являв собою повітове поліцейське управління, яке очолював капітан-справник. Останній обирався на три роки дворянством. З 30-х років XIX ст. до Нижнього земського суду стали обиратися по два засідателі від державних

селян. При Нижньому земському суді знаходилась канцелярія, яка складалась з двох столів – виконавчого і слідчого.

«Учреждение об управлений губерниями», яке передбачало створення повітової поліції, зобов'язувало її попереджувати та припиняти злочини, а також «... принуждать к исполнению законов». Цим актом також покладались «...меры безопасности от воров и разбойников, поимка оных и истребление их шаяк».

У феодальному суспільстві протести селян проти свого пригнобленого стану нерідко носили несвідомий, наївний характер, виражаючись у діях, що мали ознаку загальнокримінальних злочинів – розбої, пограбування. Зокрема, втечі селян від поміщиків у XVI та особливо у XVII та XVIII століттях, нерідко супроводжувалися нападами на поміщицькі володіння, пограбуванням, підпалами. Для боротьби з ними був заснований інститут сищиків.

Ними були посадові особи, які направлялись для розслідування справ про розбої та крадіжки, скоєні біглими селянами. Діяльність сищиків регламентувалась спеціальними нормативними актами центральної влади. Наприклад, 12 жовтня 1711 р. Сенат видав указ «О беспрепятственном розыске, преследовании сыщиками воров, разбойников и их сообщников». Губернатори зобов'язувались надавати сищикам всіляку допомогу.

У 1762 р. інститут сищиків був скасований, а їх обов'язки передавались до відомства губернських провінційних та воєводських канцелярій, тобто до місцевих поліцейських органів.

Кінець XVIII століття був відзначений новою реорганізацією поліції. «Уставом благочиния», виданим у 1782 р., вносились ряд змін. У містах створювались управи благочинія. У столицях вони очолювались обер-поліцмейстерами, у губернських містах поліцмейстерами, а в інших — городничими. Управа благочинія складалась з двох приставів, які призначались у столицях Сенатом, а в інших містах губернським правлінням, двох ратманів, які обирались з купців місцевими зборами.

Головні завдання поліції за «Уставом благочиния» полягали у тому, щоб общий порядок сохранен был во всех видах», щоб ничто не принималось противное службе императорекого величества» і щоб в усьому "благочиние и доброправие» зберігалось.

Для виконання цих завдань поліція наділялась вельми широкою компетенцією. Вона слідкувала за тим, щоб міські жителі виконували закони та постанови місцевої влади, рішення судів, займалась питаннями санітарії та благоустрою, відала торгівлею. Поліція здійснювала попереднє слідство і судила за дрібні крадіжки (на суму не більше 20 крб. У віданні поліції знаходились також пожежні команди.

За «Уставом благочиния» губернські та інші великі міста поділялися на частини (200-700 дворів). На чолі кожної частини знаходився приватний пристав, який мав свою канцелярію.

Частини, у свою чергу, поділялися на квартали – 50 – 100 дворів, очолювались вони квартальними наглядачами, яким були підпорядковані квартальний поручик та рядові поліцейські-будочники.

Управи благочинія виступали як судово-поліцейські органи. Однією з важливих їх функцій було «открытие преступлений и проступков, предупреждение оных, имание под стражу преступников, исследование на месте, обнаружение и утверждение доказательства преступлений или проступков».

Поліцейські частини також займались дізнанням у кримінальних злочинах. Приватний пристав був зобов'язаний у випадку скоєння злочину з'ясувати всі обставини, пов'язані з ним. Стаття 105 «Устава благочиния» визначала: «Частный пристав в случае уголовного преступления лично имеет исследовать: 1) о особе, над кем учинено; 2) о действии, что учинено; 3) о способе или орудии, чем учинено; 4) о времени, когда учинено. 5) о месте, где учинено; 6) о обстоятельствах, объясняющих с намерением или без намерения; и утверждающих или обличающие, как учинено; 7) преступника, кем учинено...».

Розширювались обов'язки поліції по забезпеченню порядку у громадських місцях. «Общее учреждение губернского» (1775 р.), «Устав благочиния» (1782 р.) давали детальну регламентацію дій будочника, вартових, караулів, поліцейських команд по забезпеченню порядку та спокою на вулицях, площах, ринках.

XVIII століття – важливий етап у розвитку політичної поліції Росії. Петро I став царем в обставинах довгої та жорстокої боротьби за владу. Без рішучого подолання невдоволення селян та опору боярства успішне проведення намічених імператором перетворень було неможливе.

Одним з головних знарядь боротьби з усіма, хто заважав проведенню реформ, був Преображенський приказ, створений у кінці XVII ст.

Преображенський приказ отримав виключне право слідства у політичних справах. Крім того, Преображенський приказ відав охороною громадського порядку у Москві. Солдати Преображенського полку несли караули у різних частинах Москви у Кремлі, Китай городі, Білому городі. Вони затримували порушників порядку і підозрілих осіб, доставляли їх до так званого Потішного двору, який був відділенням Преображенського приказу.

Преображенський приказ здійснював переслідування політичних злочинців на всій території Російської держави. Повноваження приказу розповсюджувалися на всіх підданих держави незалежно від стану.

Штат головної канцелярії Преображенського приказу був невеликим. Він складався з 2 дяків і 5 – 8 піддячих. Для здійснення арештів, обшуків і інших операцій, а також у якості кур'єрів використовувались солдати і офіцери Преображенського та Семенівського полків.

За вказівками Преображенського приказу, інші прикази та місцеві органи проводили арешти, обшуки, конфіскацію майна, переправляли потрібних слідству осіб до Москви, наводили довідки. Преображенський приказ став центральним органом політичного розшуку, який діяв у загальнодержавному масштабі.

У першій чверті XVIII століття виник ще один орган політичного сиску Таємна канцелярія (1718 р.), яка проіснувала до 1726 року. У 1726 р. Катерина I створила Верховну Таємну Раду, якій був підпорядкований Преображенський приказ. Згодом останній було ліквідовано.

Імператриця Анна Іоанівна 4 березня 1730 р. ліквідувала Верховну Таємну Раду. Після цього, 6 квітня 1731 року був створений новий орган політичного сиску — Канцелярія Таємних розшукових справ.

За часів правління Катерини II був створений замість Канцелярії Таємних розшукових справ — інший орган з аналогічними функціями — Таємна експедиція Сенату, яка стала попередницею III Відділення Власної його імператорської величності канцелярії, створеної в 1826 році.

З створенням III відділення вся жандармерія країни, яка виконувала функції військової поліції у складі армії, царським указом від 1827 року була об'єднана в Корпус жандармів (з 1 липня 1836 року Окремий корпус жандармів) і стала його виконавчим органом.

1. Причини утворення професійної поліції.

У сучасному вигляді буржуазний поліцейський апарат сформувався на рубежі XIX — XX ст.ст. У цей час поліція остаточно пристосувалася до вирішення завдань і функцій, поставлених перед нею буржуазною державою, відбулося збільшення апарату, посилена централізація.

У 1829 р. засновник англійської поліції Роберт Піль сформулював основні принципи роботи поліції:

1. Основне завдання поліції полягає в запобіганні злочинам і безладдям із тим, щоб не доводити справу до застосування військової сили і суворих, передбачених законом заходів покарання;
2. Ефективність діяльності поліції залежить від підтримки її дій населенням, а також від її спроможності зберегти свій авторитет;
3. Для завоювання **публічного авторитету** необхідна добровільна участь населення у справі забезпечення загального дотримання закону

4. Ступінь **підтримки** населення зменшується пропорційно необхідності застосування **фізичної сили для досягнення** поставлених **перед** поліцією завдань.
5. Поліція повинна завойовувати публічний авторитет не шляхом **догодження** суспільній думні, а на основі безкорисливого служіння закону і, незалежно від політики, надавати допомогу будь-якому члену **суспільства** незалежно **від соціального** стану і расової приналежності, із незмінною ввічливістю і доброзичливістю, постійною готовністю **пожертвувати** собою заради захисту і порятунку життя громадян.
6. Поліція може застосовувати фізичну силу **тільки** в необхідних для підтримки порядку масштабах і випадках, коли інші засоби (рада, переконання, попередження) не досягають мети. Фізична сила повинна використовуватися **лише в мінімально** необхідному обсязі.
7. Поліція повинна постійно **підтримувати стосунки з населенням; вона** являє **собою єдину частину населення, що** одержує платню за **забезпечення** порядку на користь всьому суспільству.
8. Поліція повинна обмежуватися виконанням своїх безпосередніх завдань, не підміняючи судові органи у винесенні вироків або здійсненні покарання.
9. Критерієм ефективності дій поліції є відсутність злочинів і безладь.

Якщо армія і розвідка покликані вирішувати зовнішні функції держави, то поліція орієнтована на внутрішні функції, звідси і завдання, що ставляться буржуазною державою перед поліцією:

- підтримка громадського порядку;
- боротьба з карною злочинністю;
- забезпечення безпеки глави держави, уряду;
- контроль за сплатою податків населенням;
- конвоювання ув'язнених, забезпечення порядку в місцях ув'язнення;
- забезпечення безпеки пересування на усіх видах транспорту і регулювання дорожнього руху;
- в окремих випадках виконання функцій розвідки і контррозвідки;

- в окремих країнах охорона зовнішніх кордонів держави.

З огляду на нерозривний зв'язок поліції з внутрішніми функціями держави, слід зазначити той факт, що зі зміною форми буржуазної держави в процесі її розвитку змінюються організаційні і політичні принципи побудови поліцейських формувань. Відповідно, проводячи класифікацію поліцейських систем різних країн за **організаційно - функціональними** ознаками, можна визначити ряд відмінних по характеру діяльності видів:

1. Поліція управління, на якій покладений нагляд за вуличним рухом, санітарним станом населених пунктів, нагляд за порядком на ринках.
2. Поліція безпеки виконує функції спостереження за публічними зборами, пресою, видовищними заходами, відає паспортною системою, а в деяких державах містить у собі і прикордонну поліцію.
3. Карна поліція — боротьба з загальнокримінальними злочинами. Розшук злочинців, їхній арешт і конвоювання, а в деяких випадках і охорона місць ув'язнення.
4. Адміністративна (превентивна) поліція — здійснення «кабінетних» функцій. Координація дій між окремими ланками і спеціалізованими службами усього поліцейського механізму. Статистика, розробка планів попередження злочинів.
5. Політична поліція — перевірка **політичної благонадійності населення**. Збір суспільно-політичної інформації про становите в країні, настрої і політичні нахили окремих груп населення. Як правило, існування політичної поліції приховується, а з часом спостерігається процес об'єднання її функцій із контррозвідувальною і розвідувальною службою.
6. Військова поліція — жандармерія — військові підрозділи побудовані за армійським зразком, виконуючі трояку роль: — мобільний озброєний резерв для придушення масових виступів населення; — функції придушення, обслуговуючи сферу поліцейської діяльності; — поліція збройних сил.

Класифікацію поліцейських сил можна провести і за конституційним статусом: - державна поліція, що знаходиться в підпорядкуванні центральних влад і виконує найважливіші повноваження по нагляду за дотриманням

загальнодержавного законодавства; — і місцева поліція, що знаходиться в підпорядкуванні місцевих органів самоврядування і виконує другорядні функції.

Крім державної поліції існують приватні детективи і детективні агентства, що дублюють в окремих питаннях функції поліції.

2. Поліцейська система Англії.

Компромісний характер англійської буржуазної революції забезпечив і компромісний характер становлення поліцейської системи.

Автор популярних в Англії романів П. К. Рен так описує лондонського поліцейського: «Сильний, спокійний, витриманий чоловік. Не озброєний. Користується заслуженим авторитетом. Уособлює закон, порядок і безпеку. Це європейське чудо». Сер Джон Мойлан, який понад чверть століття займав один з керівних постів у лондонській поліції, пояснював повагу англійців до охоронців порядку в місті на Темзі тим, що лондонські поліцейські заслужили свій авторитет семисотлітньою службою. Отже, джерело авторитету англійської поліції – традиції, що підтверджується словами іншого представника цієї професії, начальника слідчого відділу Скотланд Ярду Р.Л.Джексона. Він пише: «Спочатку варто усвідомити, що система карної юстиції стала підсумком більш ніж шестисотлітнього розвитку і що поліція з'явилася на порівняно пізньому його етапі. Тому їй довелося включатися в рамки, що вже були, і виконувати свої завдання відповідно до принципів, що існували задовго до її появи на світ».

Аж до XIX століття Англія відрізнялася самим жорстоким карним законодавством. Спроба вкрасти кролика, викрасти понад 40 шилінгів і 6 пенсів або підробити документ наказувалася стратою через повішання. Страта в Англії передбачалася за 232 види злочинів, в той час як у Франції всього лише за шість. Але, незважаючи на настільки жорсткі закони, в Англії спостерігався неухильний ріст злочинності.

У XVI в. буржуазія і дрібне дворянство для захисту своїх майнових

інтересів створили новий орган виконавчої влади — інститут мирових суддів. У підпорядкуванні мирового судді були констеблі, до обов'язку яких входило затримувати порушників закону. На цю службу по черзі призначалися члени общини, що йшли на неї з неохотою, як на низькооплачувану. Але завжди була можливість відкупитися, найнявши замість себе бурлаку, злодія, неробу. Незабаром констеблям стали допомагати т.зв. «поимщики злодіїв». Будь-який англієць міг заарештувати крадія вбивцю, а то і просто безневинну людину, привести його до судді і звинуватити в злочині. Корупція і провокації досягли небувалих розмірів. Найвідомішою фігурою цього часу став Джонатан Вілд. Він іменував себе «генералом поимщиків злодіїв усієї Великобританії й Ірландії». Це був перший організатор лондонського злочинного світу. На нього працювали численні злочинні банди, а сам він виступав у ролі посередника між злочинцями і потерпілими. П'ятнадцять років продовжувалася діяльність «короля». Але, незважаючи на величезні багатства Д. Вилда, влада усе ж заарештувала його, звинувативши в неодноразовому шахрайстві і стратила у Тайберне.

Справа Вілда змусила уряд вжити деяких заходів. Так у 1739 р. були створені «громадські поліцейські суди. Найвідомішим із них став суд на Боу-стрит, власне з нього і починається історія лондонської поліції. Основи популярності суду заклав полковник Томас де Вейл, що був у ньому суддею до 1748 р. Він виконував обов'язки не тільки судді, але і намагався проводити розслідування. Його починання удалося втілити ч життя знаменитому письменнику і поету Генрі Філдингу, що створив на Боу-стрит розшукову групу констеблів із 15 осіб.

Але, незважаючи на всі зусилля, Лондон залишався найбільшим містом у світі й у той же час найбільшим злочинним центром. І не тільки злочинним. Тут у найбільш концентрованому вигляді виявлялися протиріччя англійського буржуазного суспільства. Саме тут буржуазія і розпочала формування надійного інструменту влади.

Створення централізованого поліцейського апарату прямо пов'язане з

Міністерством внутрішніх справ Англії, що було створене у 1782 р. За ініціативи міністерства, Парламент у 1817 р. прийняв закон, який визначив структуру поліції графств — це поліційні відділи на чолі із шерифами, що знаходилися в підпорядкуванні місцевих влад. У 1829 р. з ініціативи МВС, і зокрема Роберта Піля, що знаходився на посту статс-секретаря у справах Ірландії і нагромадив великий досвід придушення національно-визвольного руху ірландського народу, приймається закон про утворення Лондонської муніципальної поліції. Президія муніципальної поліції розмістилася на площі Уайтхолл, у будинку № 4. Поліцейські, однак, частіше користувалися чорним ходом — Грейт, що виходив на Велике Шотландське подвір'я Скотланд-Ярд. І лондонці швидко знайшли назву для муніципальної поліції (у 1967 р. штаб лондонської муніципальної поліції покинув Шотландський двір і оселився в новому багатоповерховому будинку. Тут було 622 кабінети, що розмістили 2700 співробітників). Навіть саме слово «поліцейський» у протиставлення колишньому «констебль» з'явилося тільки в 1829 р., коли Піль організував «нову поліцію». Назва «констебль» походить від латинського «comes stabuli» - граф стайні, важливий придворний чин, великий конюшений. У Англії при норманських королях «високий констебль» «Lord high constable» був одним з головних придворних чинів.

Скотланд-Ярд підрозділявся на відділення (найбільше важливі – карне й охоронне). Завдання поліції Лондону:

проведення розшукових і слідчих заходів щодо всієї категорії кримінальних справ, надання допомоги місцевим поліцейським органам; нагляд за в'їздом іноземців;

Починаючи з 1835 до кінця XIX ст. Парламент прийняв ряд нормативних актів графств, що організаційно оформляли поліцію міст. Так, законом про муніципалітети 1835р. кожному англійському місту було поставлено в обов'язок створити поліцію за лондонським зразком. Тим самим в Англії був закінчений перехід до державної поліцейської організації.

Поліція графств перебуває в підпорядкуванні Поліцейського комітету

муніципальної ради. Безпосереднє керівництво здійснюється Головним констеблем, призначуваним МВС. Поліцейські підрозділи в малих містах керуються суперінтендантами. Констеблі — у сільській місцевості.

Окремою структурною одиницею була Королівська Уолстерська поліція.

3. Поліція США.

Американські **колонії в будівництві** своєї поліцейської системи копіювали Старий Світ. З 1640 р. функції охорони громадського порядку було покладено на виборну посаду шерифа і його помічників. Їх обов'язком була охорона в'язниці; порядок у суді; дотримання законності на території округу.

Але вже після закінчення війни за незалежність з'явилася **необхідність** створення спеціальних **поліцейських формувань**. Тому з початку XIX ст. принцип добору поліцейських кадрів, який існував у великих містах (Бостон, **Філадельфія**) на громадських засадах, заміняється полупрофесійною **поліцією**.

COPPER — мідь, мідна зірка.

Слідом за Бостоном і Філадельфією в 1844 р. у штаті Нью-Йорк створені єдині міські поліційні сили. А після громадянської війни 1861 – 1865 р. поліцейські органи стали виникати у всіх містах, що до 1870 р. були об'єднані **під єдиним федеральним** керівництвом Міністерства юстиції. Новий департамент, очолюваний генеральним атторнеєм, одержав повноваження на проведення попереднього розслідування і підготуванню обвинувачення в суді. Для проведення оперативних дій мінюст користувався послугами створеної в 1875 р. «секретної служби» міністерства фінансів, яку спочатку утворилася як спеціалізований орган карного розшуку.

Таким чином, до кінця XIX в. у США була сформована структура поліцейських сил:

1. Федеральна поліція:

- Секретна служба Мінфіну;
- Федеральна інспекція по боротьбі з наркоманією;
- Інші органи загальною чисельністю до 50.

2. Поліція штатів — губернатор:

- поліція управління.

3. Місцева поліція (міст і графств) - шериф (2-4 роки, у містах) і констебль (у сільській місцевості):

- патрульна і внутрішня служба;
- служба зв'язку і реєстрації;
- керування сискною поліцією;
- транспортне бюро; змішані служби (спеціальна служба, інспекція, технічна служба). «Поліцейські сили в США складаються із численних розрізнених частин, не зв'язаних між собою. І поліцейські сили часто дублюють одна одну»

Серед різноманітного і численного поліцейського апарату США головну роль відіграє Федеральне бюро розслідувань. Ряд дослідників відзначає, що історична основа для нинішнього ФБР була закладена ще в 1852 р., коли в Чикаго було відкрито «Національне сискне агентство Пинкертона», 9 бандитів стали таємними детективами з девізом «Ми ніколи не спимо». Але фактично історія ФБР починається з 1908 року.

4. Поліція Франції.

Поліцейська система Франції формувалася в період феодалізму і вже до початку Революції (1789 – 1794 р.) являла собою централізовану службу. Революція внесла свої корективи. Це, насамперед, **децентралізація** — поліція стала турботою місцевої влади. Крім того, виконувати її функції поліції допомагала Національна гвардія.

Після подій 10 серпня 1792 р. поліція передається у ведення 2-х комітетів - Суспільного порятунку і Суспільної безпеки, що найчастіше разом віддавали накази. На місцях контроль за діяльністю поліції здійснювали комісари. При Якобінській диктатурі поліція перейшла під контроль Комітету громадської безпеки і стала дієвою силою для боротьби з контрреволюцією. А після 27 липня 1794 р. (9 термідора) вона перейшла контрреволюції.

18 брюмера Наполеон створює сильну поліцію засновану за принципом

бюрократичного централізму. Управління було розділено між міністром поліції і міністром внутрішніх справ без розмежування компетенції.

Поліція ділилася на:

1. Генеральну (державну):

- політична безпека;
- нагляд за іноземцями.

2. Муніципальну (общинну): безпека населення і його майна; паспортний режим; боротьба зі злочинністю; боротьба з бродяжництвом; контроль за дотриманням моральних підвалин.

3. Генеральну (державну) поліцію, що підпорядковувалася МВС

4. Адміністративну поліцію.

5. Судову поліцію.

Головною задачею Адміністративної поліції було попередження злочинів. Суд і прокуратура не втручались в справи адміністративної поліції. Ієрархічна градація побудована за територіальним принципом: ДЕПАРТАМЕНТИ (88) - префекти. ОКРУГИ - супрефекти. КОМУНИ І МІСТА - мери .

Особливо показова посада поліцейського комісара, який був агентом адміністративної поліції й в той же час — представником судової що виконував функції розшуку, дізнання та слідства.

Окреме місце в поліцейській системі Франції займала поліція Парижу, на чолі з Префектом, що за своїм положенням і повноваженнями нічим не поступався міністру внутрішніх справ. Муніципальна поліція (міст і селищ) перебувала у віданні мера і підпорядковувалась Міністру поліції.

У 1791 р. сформований Корпус Жандармів для підтримання порядку в армії й у державі. Жандармерія перебувала у віданні військового міністерства, але при виконанні поліцейських функцій підкорялася МВС. Крім самої поліцейської системи Наполеон створив систему спецслужб, що доповнює у всьому своєму різноманітті поліцейські служби. В часи реставрації поліцейська система набуває сучасних рис. У 1817 р. була створена «сюрте» — поліцейська організація по розслідуванню кримінальних злочинів. Неймовірно, але кадрова

політика поліції ґрунтувалася на неписаному принципі «зłodіїв можуть успішно ловити тільки зłodії».

У період Першої імперії у Франції поліція широко користувалася правом ув'язнювати до в'язниці, виганяти за межі держави громадян, які хоча і не були повинні в злочинах, але по тим або іншим причинам не подобалися главі держави.

Наполеонівська поліція пройшла через **наступні** революції і тільки в 1852 р. зазнала деяких змін. Наполеон III, наслідуючи приклад Роберта Піля, який створив у Лондоні муніципальну поліцію, у складі **міністерства** внутрішніх справ, сформував **Генеральну** дирекцію національної безпеки для керівництва державною поліцією. Крім того під час Другої імперії були видані закони (12 грудня 1851 р. і 27 лютого 1858 р.) про заходи громадської безпеки, відповідно до яких поліцейська адміністрація одержала право засилати без суду у віддалені місця осіб, то знаходяться під наглядом поліції або вже відбули **покарання**. Лише влітку 1870 р., у політичній ситуації, що змінилася, дані закони були скасовані.

5. Поліція Німеччини.

Розвиток поліцейської системи в Німеччині багато в чому обумовлено правовими рамками Конституції 1871 р., відповідно до якої в Німеччині **не існувало федерального уряду крім Канцлера, а отже не** передбачалося і єдиної поліцейської системи.

Поліцейська система Пруссії найбільш показова. У Пруссії існувало три види поліції;

1. Загальна (політична і карна) — у функції якої входило виконання зовнішньої служби; контроль за дотриманням паспортного режиму; здійснення затримання і проведення дізнання.
2. Судова - розшук злочинців; в'язниці.
3. Адміністративна санітарно-медична; будівельна; гірська. Правове регулювання діяльності поліції здійснювалося Пруським земельним

укладенням 1794 р., одне з положень котрого, визначаючи завдання поліції, свідчить: «застосовувати необхідні заходи для зберігання **загального** порядку».

Веймарська конституція 1919 р. і Версальський мирний договір скоротили чисельність поліції довівши її до 80 тис. і ще більше децентралізували її. **Але** елемент **децентралізації**, поступово був зведений нанівець і в 1922 р. приймається закон про створення Імперської карної поліції.